

ФОРМУВАННЯ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ У МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ ЯК СІМЕЙНОЇ ЦІННОСТІ: ТЕОРІЯ ПИТАННЯ

Хижняк А.В.

Інститут проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України

Проаналізовано психолого-педагогічну літературу з проблеми формування взаєморозуміння у молодших підлітків як сімейної цінності; розкрито етапи та механізми взаєморозуміння (ідентифікація, емпатія, атракція, рефлексія); розглянуто рівні взаєморозуміння; схарактеризовано вікові особливості молодших підлітків; уточнено поняття «взаєморозуміння у молодших підлітків».

Ключові слова: взаєморозуміння, сімейні цінності, етапи та механізми взаєморозуміння, рівні взаєморозуміння, молодші підлітки.

Постановка проблеми. Сучасна сім'я переживає трансформаційні процеси, як і все суспільство вцілому. Внаслідок несприятливих матеріальних, соціальних, духовних умов, які склалися, не задовольняються потреби, зростає напруга в сім'ї, збільшується кількість розлучень. Це свідчить про те, що подружжя не може, або іноді не хоче розуміти один одного, не сприймає іншого як цінність, тобто у них відсутнє взаєморозуміння. Тому необхідним видається формування взаєморозуміння у молодого покоління як сімейної цінності для майбутнього щасливого подружнього життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи гуманістичного виховання, культури міжособистісних взаємин досліджували І. Бех, Є. Головаха, В. Заслуженюк, Є. Ільїн, В. Семиченко, В. Тернопільська, К. Журба, І. Якиманська та ін.

Різні аспекти цінностей, в тому числі сімейних, набули висвітлення в наукових доробках А. Гусейнова, Т. Кравченко, Л. Канішевської, О. Літвінової, В. Шадрикова.

Проблемі взаєморозуміння, визначення його сутності, функцій та механізмів його прояву присягли свої праці О. Бодальов, М. Бубер, Г. Гадамер, А. Куликова тощо.

Окремі аспекти формування взаєморозуміння в різних соціальних інститутах та вікових групах висвітлені в дисертаційних дослідженнях І. Вахоцької (особливості міжособистісного взаєморозуміння у системі «учитель-учень»), В. Муромець (готовність до взаєморозуміння у підлітків в позашкільних навчальних закладах).

Однак проблемі формування взаєморозуміння як сімейної цінності у молодших підлітків науковці приділили недостатню увагу, що актуалізує її вивчення.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні проблеми формування взаєморозуміння у молодших підлітків як сімейної цінності, в уточненні поняття «взаєморозуміння у молодших підлітків» на основі аналізу психолого-педагогічної літератури.

Виклад основного матеріалу. Сімейні цінності – це позитивні й негативні показники значущості об'єктів, що відносяться до заснованої на сумісній діяльності спільноти людей, пов'язаних шлюбно-батьківськими зв'язками, у зв'язку із залученістю цих об'єктів у сферу людської життєдіяльності, інтересів, потреб, соціальних відносин [2].

Науковці виділяють такі основні принципи формування сімейних цінностей:

1. Принцип емоційно-ціннісного ставлення до сім'ї, її традицій, звичаїв, образу життя й виховання дитини, реалізація якого дозволяє сформувати у молоді уявлення й поняття про ідеальну сім'ю й сімейне життя, сформувати в їхній свідомості об-

раз «Я-майбутній сім'янин» як ціннісний орієнтир створення своєї сім'ї.

2. Принцип індивідуально-особистісної психолого-педагогічної підтримки молоді, спрямований на допомогу хлопцям та дівчатам у свідомому формуванні їхньої готовності до сімейного життя, виховання відповідального батьківства, а також сприяння у вирішенні індивідуальних проблем.

3. Принцип толерантної взаємодії усіх суб'єктів виховного процесу, орієнтований на шанобливе ставлення й прийняття іншого незалежно від етнічних, релігійних чи гендерних характеристик, що відтворює активну соціально-ціннісну позицію й внутрішню готовність особистості до ефективної міжособистісної взаємодії з людьми [6, с. 156].

Передача цінностей від одного покоління до іншого відбувається завдяки спілкуванню. На думку О. Доукіної, спілкування слід розуміти як процес взаємодії людей, ідеальною метою якого є прийняття один одного як безумовної цінності, а прагматичними завданнями – обмін інформацією, почуттями, діями, зразками поведінки на основі взаємного інтересу і відчуття прихильності між учасниками. Його можна розглядати і як фактор, який оптимізує виховний процес, і як метод, який дозволяє ефективно вирішувати поставлені виховні завдання.

Дослідниця визначає функції спілкування, які воно виконує у реальній взаємодії членів сім'ї, а саме: контактну, інформаційну, спонукальну, координаційну, соціально-перцептивну, презентативну, інтерактивну, афективну і коригувальну функції. Контактна функція полягає у готовності членів сім'ї до взаємодії, передачі та прийманні інформації, підтримці цієї готовності на рівні, який є необхідним для повноцінного спілкування. Інформаційна – в обміні учасників цього процесу різноманітною інформацією. Спонукальна пов'язана зі стимулюванням активності партнерів різноманітними засобами. Координаційна допомагає узгоджувати дії, упорядковувати рівновагу. Соціально-перцептивна відбиває тонке і глибоке сприйняття членами сім'ї один одного у межах не тільки їхніх соціальних, але і міжособистісних ролей, що забезпечує їхнє взаєморозуміння і активну взаємодію. Презентативна допомагає ефективному пред'явленню себе партнеру, самовираженню за допомогою доступних у даній ситуації засобів. Інтерактивна забезпечує обмін ідеями, діями, зразками поведінки у процесі контакту. Афективна пов'язана з проявом під час взаємодії членів сім'ї емоцій, їх підтримку в обраній тональності. Коригувальна сприяє зміні поведінки, особистісних смислів, мотивів і ціннісних орієнтацій партнера по взаємодії [4, с. 133].

У процесі сімейного спілкування між членами родини іноді виникають суперечності, конфлікти.

Для їх продуктивного вирішення та побудови гармонійних взаємин необхідне взаєморозуміння.

У педагогіці поняття «взаєморозуміння» трактується як характер стосунків між окремими людьми, коли партнери по спілкуванню максимально враховують погляди і позиції один одного. З'являється на основі взаємозв'язку і взаємспрямованості бажань, інтересів, думок співрозмовників [7, с. 62].

Для встановлення взаєморозуміння між учасниками процесу спілкування важливі такі умови: 1) співпадіння оцінки ситуації; 2) розуміння та виправданість чужих оцінок ситуації і вчинків (при розходженні точок зору).

Соціальні психологи встановили, що взаєморозуміння залежить від відношень симпатії-антипатії, дружби-ворожнечі. Від емоційного забарвлення взаємин змінюється взаємне ототожнення (бачення подібності між собою і іншою людиною) між партнерами, коли вони оцінюють особисті якості один одного [5, с. 205].

Створення взаєморозуміння проходить ряд етапів:

1. Виникнення першого уявлення про партнера по спілкуванню. Пізнання об'єкта спілкування починається з отримання відомостей про нього або через інших, або від сприйняття самого партнера по спілкуванню. Даний етап має велике значення, оскільки перше враження про людину буває досить стійким, але не помилковим.

2. Вивчення і розуміння партнера по спілкуванню. На цьому етапі необхідно зрозуміти мету і мотиви поведінки партнера по спілкуванню, його переживання, установки, стани, очікування та ін. Таке розуміння здійснюється через аналіз оперативної-точної інформації про окремі вчинки і психічні стани партнера і через відображення стійких властивостей особистості (емоційних, вольових, інтелектуальних).

3. Забезпечення розуміння себе іншим. На даному етапі ставляться завдання: знайти більш доступну для опонента форму самовираження і потурбуватися про самообмеження. Перше завдання вирішується шляхом утримання від вчинків та висловлювань, які можуть викликати небажану реакцію іншої людини. Однак необхідно враховувати і свої недоліки, які приведуть до вирішення другого завдання – самообмеження. Взаєморозуміння багато в чому залежить від того, як партнери по спілкуванню уміють керувати своїми емоціями. Для цього потрібно постійно вивчати себе, свої реакції, установки в оцінках явищ і вчинків інших людей.

4. Зближення позицій і підтримка взаєморозуміння. Зближення позицій досягається завдяки частковому співпадінню мотивів учасників процесу спілкування (тобто, тоді, коли один із партнерів знайде спосіб включити свої мотиви і доводи в мотиви і вчинки іншого). Створенню взаєморозуміння можуть заважати психологічні бар'єри відчуження, недовіри і нетерпимості.

Створене взаєморозуміння потрібно вміти утримати. Для цього потрібна низка умов: бажання обох партнерів по спілкуванню зберегти досягнуте взаєморозуміння, прояв ними наполегливості, терпіння в зближенні позицій, коли знову виникають розбіжності у деяких питаннях, стриманість і прояв поступливості, такт в спілкуванні [5, с. 206–223].

На цих етапах задіяні різні механізми взаєморозуміння:

– ідентифікація (уявний процес уподібнення себе партнеру спілкування з метою пізнати і зрозуміти його думки, тобто уявному примірянню ролі, яку виконує цей партнер, мисленнєвий побудові своєї поведінки таким же способом, як і партнер, становлення на його позиції);

– емпатія (здатність особистості розуміти переживання іншої особистості, співпереживати та співчувати їй у процесі міжособистісних відносин);

– атракція (процес формування привабливості якої-небудь людини до партнера по спілкуванню, результатом якого є формування міжособистісних відносин);

– рефлексія (мисленнєвий (раціональний) процес, спрямований на аналіз, розуміння, пізнання себе: власних дій, поведінки, досвіду, почуттів, станів, здібностей, характеру, відносин з іншими і т.д., з-за допомогою розуму, логіки, слів і розуміння того, як в дійсності вона сприймається партнерами по спілкуванню, тобто погляд на себе очима іншого). У процесі спілкування завдяки рефлексії людина виступає як би в чотирьох іпостасях: якою вона є насправді, якою вона себе бачить, якою її бачить партнер, якою їй уявляється свій образ у свідомості партнера.

У психології (Є. Головаха, Н. Паніна) виокремлюють три рівні взаєморозуміння: згоду, осмислення та співпереживання. Під згодою розуміють достатньо взаємопогоджені оцінки ситуації та правила поведінки кожного учасника спілкування. Це зовнішній (формальний) рівень взаєморозуміння. Уміння розуміти ситуацію, керувати своїми емоціями та підпорядковувати поведінку до неї – необхідна умова спільної діяльності. Підкоритись розумним нормам поведінки – перший крок до взаєморозуміння. Згода проявляється в різних видах спілкування: соціально-рольовому (анонімному), функціонально-рольовому, неформальному.

Осмислення – це такий стан свідомості, коли в суб'єкта виникає впевненість в адекватності своїх уявлень і підібраних засобів. Без такого стану неможливо продовжувати спілкування з метою координації дій у спільній діяльності. Тут характерним є відчуття внутрішнього зв'язку, організованості в обговоренні, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Осмисленню сприяють діалог, уміння знайти спільну мову, навчитися слухати один одного й аналізувати погляди кожного. Бажання осмислити – ознака високих моральних якостей людини та її культури спілкування.

Співпереживання передбачає здатність урахувати емоційний стан співбесідника. Той, хто перебуває у збудженому стані, має заспокоїтись, а той хто перебуває у пригніченому стані, навпаки, – активізуватися.

Стан людини можна визначити за експресією обличчя, жестами, позами, які дають змогу не лише побачити ставлення людини до співбесідника, а й до інформації, яку він часом намагається приховати. Тому так важливо вміти розпізнавати емоційний стан іншого. Це зробити легше, аніж маніпулювати своїм. Навіть якщо людина затамувала свою образ, роздратування або любов, вона все-таки плекає надію, що її зрозуміють.

Щоб досягти взаєморозуміння, кожен має подумати, що він хоче сказати іншому, знайти слова, якій донесли б його думку, і розшифрували інформацію (словесну та несловесну), яку свідомо і несвідомо передав йому інший.

Взаєморозуміння – це сфера людських взаємин, де тісно переплітаються пізнавальні процеси та емоції, соціально-психологічні правила та етичні норми. Іншими словами, це не тільки розуміння інформації, її передавання, приймання, а й розуміння іншого як особистості з її потребами, інтересами, установками, переживаннями, досягненнями і поразками, з її бажанням виглядати гідно та привабливо в очах інших, бути значущою фігурою для них і т.ін. Перший з аспектів розуміння дуже

важливий у ділових, другий – у міжособистісних взаєминах, особливо інтимно-сімейному житті. Той, хто передає інформацію, має знати, що розуміння її іншими залежить від бажання співрозмовника зрозуміти інформацію, що передається, повноти інформації, вміння стимулювати іншого до думки у процесі сприймання та осмислення інформації [3, с. 64–67].

У психологічних та педагогічних дослідженнях (І. Бех, Л. Божович, Е. Помиткін, В. Муромець) акцентується увага на тому, що формування взаєморозуміння стає пріоритетним у підлітковому віці (особливо у молодшому підлітковому) через «перехідний період».

На переконання науковців, на початку підліткового віку в дитини з'являється новий за природою інтерес до іншої людини, зумовлений ставленням і розвитком, сформованим на цей час, досвідом особистості. Проте він не загального характеру, як у товаришів по грі, властивий молодшому школяреві, а є конкретним стосовно певної людини однакової з ним статі, яка стає приятелем чи близьким другом.

Молодші підлітки, характеризуючи інших людей, часіше послуговуються абстрактними прикметниками (ознаками), які визначають поведінку, переконання, цінності взаємини [1, с. 104].

Як зазначає І. Бех, підлітковий вік характеризується розвитком потреби в міжособистісній близькості як єднанні. Вона є ситуацією взаємоповаги двох людей до особистої гідності один одного. Почуття близькості продукує співробітництво, що виражає відповідність поведінки підлітка потребам іншої людини. Відповідність спрямована на досягнення практичної узгодженості і психологічну підтримку. Прагнення до спільної, не пов'язаної з егоїстичними устремліннями мети є специфічною рисою підлітка [1, с. 110].

За Е. Помиткіним, віковий період 10–12 років позначається процесом активізації різноманітних здібностей дітей. Споживання інформації та досвіду дорослих вони прагнуть врівноважити самореалізацією, отриманням власного досвіду у різних видах діяльності. 12-річчя – кульмінаційний період. У людській природі прокидається самосвідомість, народжується особистість. Здатність брати відповідальність за себе, за близьких людей, духовний розвиток стає більш усвідомленим. Дитина вже помічає, що сімейні межі, які нещодавно її задовольняли, тепер стають замалими. У період входження підлітків у доросле життя ідеальні уявлення вступають у протиріччя з реальністю. Випробуванню підлягають уявлення про добро та зло, установки батьків, про те, що слід поважати дорослих (а вони не завжди цього заслуговують) і т.п. Прагнення єдності зумовлює опанування соціального рівня відносин, апробації отриманих знань, досвіду, засвоєння цінностей та смислів у власних вчинках, незалежності та діяльності. Підліток обстоює власну незалежність, дискутує з батьками, все частіше не погоджується з їхніми поглядами, стає більш замкненим [8, с. 13–14].

Висновки. Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури дав нам змогу уточнити поняття «взаєморозуміння у молодших підлітків», під яким розуміємо сімейну цінність, що ґрунтується на морально-етичних знаннях, спрямованих на розуміння себе та партнера по спілкуванню, емпатійному ставленні до нього та виборі оптимальної поведінки, яка б сприяла емоційному зближенню партнерів по спілкуванню. Наступним етапом дослідження буде розробка критеріїв та показників сформованості взаєморозуміння у молодших підлітків та добір відповідних методів для діагностики даної сімейної цінності у молодших підлітків.

Список літератури:

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І.Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Гаврилюк В.В. Динамика ценностных ориентаций в период социальной трансформации: поколенческий подход / В.В. Гаврилюк, Н.А. Трикоз. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/data/611/119/1217/011>
3. Головаха Е.И. Психология человеческого взаимопонимания / Е.И. Головаха, Н.В. Панина. – К.: Политиздат Украины, 1989. – 189 с.
4. Доукіна О.М. Спілкування як засіб встановлення взаєморозуміння батьків і дітей у сім'ї / О.М. Доукіна // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал. Матеріали науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2011. – С. 131–134.
5. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 576 с. : ил.
6. Літвінова О.В. Проблема збереження сімейних цінностей в умовах трансформаційних змін / О.В. Літвінова // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – № 2(31). – 2013. – С. 151–158.
7. Педагогічний словник для молодих батьків. – К.: ДЦССМ, 2002. – 348 с.
8. Помиткін Е. Психологічне забезпечення духовного розвитку дитини: прогн. роботи з дітьми від 5 до 18 років / Е. Помиткін. – К.: Шк. світ, 2008. – 128 с.

Хижняк А.В.

Институт проблем воспитания

Национальной академии педагогических наук Украины

ФОРМИРОВАНИЕ ВЗАИМОПОНИМАНИЯ У МЛАДШИХ ПОДРОСТКОВ КАК СЕМЕЙНОЙ ЦЕННОСТИ: ТЕОРИЯ ВОПРОСА

Аннотация

Проанализировано психолого-педагогическую литературу с проблемы формирования взаимопонимания у младших подростков как семейной ценности; раскрыты этапы и механизмы (идентификация, эмпатия, аттракция, рефлексия) взаимопонимания; рассмотрены уровни взаимопонимания; охарактеризованы возрастные особенности младших подростков; дано определение понятию «взаимопонимания у младших подростков».

Ключевые слова: взаимопонимание, семейные ценности, этапы и механизмы взаимопонимания, уровни взаимопонимания, младшие подростки.

Khyzniak A.V.

Institute of Problems of Education
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

FORMING OF UNDERSTANDING FOR JUNIOR TEENAGERS HOW FAMILY VALUE: THEORY OF THE PROBLEM

Summary

Analyzed the psychological and pedagogical literature with the problem of understanding for junior teenagers how family values; disclosed stages and mechanisms (identification, empathy, attraction, reflection) of understanding; consider the levels of understanding characterized the age characteristics of junior teenagers; given the definition of «understanding in junior teenagers».

Keywords: understanding, family values, stages and mechanisms for understanding, the levels of understanding, junior teenagers.

УДК 372.881.1

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ, ПСИХОЛІНГВІСТИКИ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Цепкало О.В.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

У статті досліджено сутність поняття комунікативної стратегії з позиції комунікативної та когнітивної лінгвістики, психолінгвістики та лінгводидактики. Автором здійснено аналіз публікацій основних представників зазначених лінгвістичних наук, в яких подано дефініційне обґрунтування комунікативних стратегій, їх класифікації та можливість формування у процесі навчання іноземної мови. Автором зроблені відповідні узагальнення та подано власне визначення комунікативної стратегії. Проаналізовано Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти щодо комунікативних стратегій у контексті різних видів мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: комунікативна стратегія, модель спілкування, когнітивна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, лінгводидактика.

Постановка проблеми. Мовна освіта ХХІ ст. має на меті формування національно свідомої мовної особистості, декларує серед багатьох інших такі пріоритети навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах: заохочення самостійності в навчанні, самопізнанні і саморозвитку; реалізація діяльнісного підходу до мовленнєвого розвитку студентів; посилення практичної спрямованості навчання іноземної мови.

Визначені пріоритети зумовлені актуальними потребами часу. Мовна особистість ХХІ ст. – це має бути людина, яка, по-перше, вільно орієнтується у гіперінформаційному просторі, по-друге, володіє різноманітними стратегіями і тактиками ефективної комунікації, по-третє, здатна у відповідний спосіб застосовувати здобуту інформацію, а також генерувати вартісні зразки власної мовленнєвої діяльності для досягнення комунікативних та прагматичних результатів.

Для реалізації визначених пріоритетів сучасна лінгводидактика, оновлюючи та вдосконалюючи теоретичний та практичний компоненти навчання іноземної мови, спирається на здобутки низки філологічних і міжпредметних дисциплін, проблематика яких є для неї вельми актуальною. Особливе місце у системі цих дисциплін займають психолінгвістика, нейролінгвістичне програмування, лінгвістика тексту, а також когнітивна лінгвістика, стилістика і прагматика тексту, комунікативна лінгвістика, теорія дискурсу та комунікативна філософія.

Тому метою статті є дослідити розуміння поняття комунікативних стратегій у комунікативній та

когнітивній лінгвістиці, а також з позиції психолінгвістики та лінгводидактики, та зробити відповідні узагальнення для розробки методики формування комунікативних стратегій у студентів вищих навчальних закладів.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Стосовно мовленнєвої діяльності поняття стратегії почали застосовувати ще в античній риторичі. Античний філософсько-науковий світ оперував таким поняттям, як стратегія створення промови. Саме у риторичі, яка займалася процесом текстотворення, обґрунтовувалися складові цього процесу. Під час теоретичної і практичної роботи над створенням і виголошенням промов сформувалася система законів риторичі, одним з елементів якої є стратегічний закон. На основі цього закону виділяється відповідний стратегічний етап підготовки промови, який передбачає покрокову процедуру творення тексту, що відповідає поопераційній структурі діяльності як такої. Відповідно, антична риторика визначила такі принципові характеристики поняття стратегії: стратегія визначається метою та темою висловлювання; вироблена мовцем, вона враховує також потенційних реципієнтів повідомлення (рівень їхніх знань, зацікавленість, емоційний стан тощо); стратегія є програмою дій, послідовність яких складає структуру цієї стратегії; вона може мати варіанти реалізації, на відміну від алгоритму певної діяльності [8].

Саме тому в сучасному науковому просторі найбільше уваги дослідженню комунікативної стратегії (КС) приділяють фахівці когнітивної лінгвістики,